

Wpływ upadłości likwidacyjnej na wykonywanie zobowiązań z umów wzajemnych

Maciej Pannert

Oficyna

a Wolters Kluwer business

Prawo jest na naszej stronie!

www.profinfo.pl
www.wolterskluwer.pl

- codzienna aktualizacja
- pełna oferta
- zapowiedzi wydawnicze
- rabat na zamówienia zbiorcze
do negocjacji
- uproszczony sposób zakupu e-mailem:
zamowienia.internet@wolterskluwer.pl

Wpływ upadłości likwidacyjnej na wykonywanie zobowiązań z umów wzajemnych

Maciej Pannert

Oficyna

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2010

Stan prawny na 1 marca 2010 r.

Wydawca:
Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący:
Adam Choiński

Opracowanie redakcyjne:
Joanna Fitt

Skład, łamanie:
Anna Atanaziewicz

© Copyright by
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2010

ISBN 978-83-264-0000-1
ISSN 1897-4392

Wydane przez:
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Redakcja Książek
01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a
tel. (022) 535 80 00, (022) 535 82 00
31-156 Kraków, ul. Zacisze 7
tel. (012) 630 46 00
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
Księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów	9
Źródła prawa.....	9
Organy orzekające.....	10
Czasopisma.....	10
Inne skróty.....	11
Przedmowa	13
Wstęp	15
Rozdział I	
Upadłość jako instytucja ochrony uczestników obrotu gospodarczego a interes stron umów wzajemnych	21
1. Upadłość w ujęciu doktrynalnym i normatywnym.....	21
1.1. Uwagi wstępne.....	21
1.2. Pojęcie upadłości i układu na gruncie prawa upadłościowego z 1934 r.	22
1.3. Pojęcie upadłości i układu na gruncie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze z 2003 r.	27
2. Specyfika wykonywania zobowiązań wynikających z umów wzajemnych w oparciu o przepisy kodeksu cywilnego.....	32
2.1. Uwagi wstępne.....	32
2.2. Istota i charakter umowy wzajemnej.....	33
2.3. Specyfika wykonywania zobowiązań wynikających z umowy wzajemnej.....	36
3. Uwarunkowania celowościowe regulacji prawnych dotyczących wykonywania zobowiązań z umów wzajemnych w postępowaniu upadłościowym likwidacyjnym.....	43

4. Regulacje prawne wykonywania zobowiązań z umów wzajemnych w postępowaniu upadłościowym układowym na tle postępowania upadłościowego likwidacyjnego..... 53

Rozdział II

Przesłanki uprawnień syndyka do wykonania lub odstąpienia

od umowy wzajemnej w oparciu o art. 98 p.u.n.	57
1. Uwagi wstępne	57
2. Pozycja prawna upadłego a charakter masy upadłościowej.....	58
3. Pozycja prawna syndyka.....	65
4. Zakres przedmiotowy regulacji art. 98 p.u.n.	76
5. Niewykonanie zobowiązania w całości lub w części jako przesłanki tworzące uprawnienia syndyka do wykonania lub odstąpienia od umowy wzajemnej	78
5.1. Niewykonanie zobowiązań z umowy wzajemnej w całości	78
5.2. Niewykonanie zobowiązania z umowy wzajemnej w części	85
5.3. Powstanie uprawnień syndyka wynikających z art. 98 p.u.n.	88

Rozdział III

Skutki oświadczenia woli syndyka w zakresie wykonania

lub odstąpienia od umów wzajemnych zawartych przez upadłego	98
1. Uwagi wstępne	98
2. Termin, forma i proceduralne przesłanki oświadczenia syndyka	99
3. Podjęcie przez syndyka decyzji o wykonaniu umowy	104
4. Wykonanie umowy ze świadczeniami podzielnymi	107
5. Prawo powstrzymania się przez stronę wypłacalną ze spełnieniem swego świadczenia	115
6. Zarzut powstrzymania się a przelew wierzytelności z umowy wzajemnej	131
7. Wykonywanie w postępowaniu przez stronę wypłacalną uprawnień nabytych przed ogłoszeniem upadłości.....	132
8. Skuteczność klauzul umownych na wypadek ogłoszenia upadłości	145
9. Skutki podjęcia przez syndyka decyzji o odstąpieniu od umowy	155
10. Przelew wierzytelności upadłego a możliwość odstąpienia syndyka od umowy.....	187
11. Skutek prawny milczenia syndyka przy biernej postawie strony wypłacalnej	190

Rozdział IV**Umowy wygasające *ex lege* oraz wypowiedziane przez syndyka**

na podstawie postanowienia sędziego–komisarza lub za jego zgodą.....	193
1. Uwagi wstępne	193
2. Umowy, które wygasają <i>ex lege</i> z dniem ogłoszenia upadłości lub w określonym czasie po ogłoszeniu upadłości.....	194
2.1. Uwagi wstępne.....	194
2.2. Umowy zlecenia i komisu – upadłość zleceniodawcy i komitenta oraz umowa agencji – upadłość dającego zlecenie i agenta	195
2.3. Umowy pożyczki i kredytu bankowego.....	207
2.4. Umowa o udostępnienie skrytek sejfowych oraz umowa przechowania zawarte przez upadłego z bankiem	216
2.5. Umowa ubezpieczenia – upadłość zakładu ubezpieczeń.....	219
3. Umowy wypowiedziane na podstawie postanowienia sędziego–komisarza albo za jego zgodą	222
3.1. Uwagi wstępne.....	222
3.2. Umowa najmu i dzierżawy nieruchomości	223
3.2.1. Upadłość wynajmującego lub wydzierżawiającego (art. 107 i 109 p.u.n.)	223
3.2.2. Upadłość najemcy/dzierżawcy (art. 110 ust. 3 i 4 p.u.n.)	239
3.3. Leasing – upadłość korzystającego z rzeczy	245
4. Szczególnie postaci umów wygasające wskutek odstąpienia przez syndyka w trybie art. 98 p.u.n.	249
4.1. Uwagi wstępne.....	249
4.2. Umowy najmu i dzierżawy.....	249
4.2.1. Umowa najmu i dzierżawy nieruchomości niewydanej najemcy lub dzierżawcy przed ogłoszeniem upadłości wynajmującego lub wydzierżawiającego.....	249
4.2.2. Umowa najmu i dzierżawy ruchomości.....	251
4.3. Umowa dobrowolnego ubezpieczenia majątkowego – upadłość ubezpieczonego	258
4.4. Umowa sprzedaży z zastrzeżonym prawem własności.....	259

Rozdział V**Umowy wygasające w postępowaniu upadłościowym**

likwidacyjnym z woli stron	267
1. Uwagi wstępne	267
2. Umowy, od których każda ze stron może odstąpić.....	268

2.1. Uwagi wstępne.....	268
2.2. Umowy zlecenia i komisu – upadłość zleceniobiorcy lub komisanta	269
2.3. Umowy najmu i dzierżawy nieruchomości niewydanej upadłemu najemcy lub dzierżawcy.....	271
3. Umowy, które każda ze stron może wypowiedzieć	274
3.1. Uwagi wstępne.....	274
3.2. Terminowe operacje finansowe zawierane na podstawie umowy ramowej.....	275
4. Umowy, które mogą być jednostronnie rozwiązane tylko przez stronę wypłacalną.....	283
4.1. Uwagi wstępne.....	283
4.2. Umowa sprzedaży.....	284

Rozdział VI

Umowy, na których wykonywanie upadłość likwidacyjna

nie ma wpływu.....	295
1. Uwagi wstępne	295
2. Leasing – upadłość finansującego.....	296
3. Umowa obowiązkowego ubezpieczenia – upadłość ubezpieczonego	299
4. Terminowe operacje finansowe nieobjęte umową ramową bądź nią objęte, przy jednoczesnym braku w niej zastrzeżenia przewidującego – z chwilą jej wygaśnięcia – wygaśnięcie zawartych w wyniku jej wykonania operacji.....	301

Zakończenie.....	303
-------------------------	------------

Bibliografia	311
---------------------------	------------

Orzecznictwo.....	321
--------------------------	------------

Wykaz skrótów

Źródła prawa

- ABGB – Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, ustawa z dnia 1 czerwca 1811 r. (JGS Nr 946/1811 – austriacki kodeks cywilny)
- BGB – Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002, ustawa z dnia 18 czerwca 1896 r. (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738 – niemiecki kodeks cywilny)
- InsO – Insolvenzordnung, ustawa z dnia 5 października 1994 r. (BGBl. I S. 2866 – niemieckie prawo niewypłacalnościowe)
- k.c. – ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 93 z późn. zm.)
- KO – Konkursordnung, ustawa z dnia 10 grudnia 1914 r. (RGBl. 337–1914 – austriackie prawo upadłościowe)
- KO – Konkursordnung, ustawa z dnia 10 lutego 1877 r. (RGBl. S. 351 – niemieckie prawo upadłościowe)
- k.p. – ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz. U. 1998 r. Nr 21, poz. 94 z późn. zm.)
- k.p.c. – ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.)
- OR – Bundesgesetz betreffend die Ergänzung des Schweizerischen Zivilgesetzbuches, ustawa z dnia 30 marca 1911 r. (Fünfter Teil: Obligationenrecht – szwajcarskie prawo obligacyjne)
- pr. bank. – ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2002 r. Nr 72, poz. 665 z późn. zm.)
- pr. ukl. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo o postępowaniu układowem (Dz. U. Nr 93, poz. 836 z późn. zm.)

- pr. up. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe (tekst jedn.: Dz. U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 z późn. zm.)
- p.u.n. – ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (tekst jedn.: Dz. U. z 2009 r. Nr 175, poz. 1361 z późn. zm.)
- SchKG – Bundesgesetz über Schuldbetreibung und Konkurs, ustawa z dnia 11 kwietnia 1889 r. (SR. 281.1 – szwajcarska ustawa o dochodzeniu należności i upadłości)
- u.d.u. – ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (Dz. U. Nr 124, poz. 1151 z późn. zm.)
- u.o.i.f. – ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz. U. Nr 183, poz. 1538 z późn. zm.)
- u.u.o. – ustawa z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz. U. Nr 124, poz. 1152 z późn. zm.)
- VglO – Vergleichsordnung, ustawa z dnia 26 lutego 1935 r. (RGBl. I S. 321, ber. S. 356 – niemieckie prawo układowe)
- ZPO – Zivilprozessordnung, ustawa z dnia 1 czerwca 1895 r. (RGBl. 113/1895 – austriackie postępowanie cywilne)

Organy orzekające

- BGH – Bundesgerichtshof
- NSA – Naczelny Sąd Administracyjny
- S. Apel. – sąd apelacyjny
- SN – Sąd Najwyższy
- SO – sąd okręgowy
- TK – Trybunał Konstytucyjny

Czasopisma

- AcP – Archiv für civilistische Praxis
- Biul. Sk. – Biuletyn Skarbowy
- GSP – Gdańskie Studia Prawnicze

JZ	– Juristenzeitung
NJW	– Neue Juristische Wochenschrift
M. Praw.	– Monitor Prawniczy
ÖBA	– Österreichisches Bankarchiv
ÖJZ	– Österreichische Juristen-Zeitung
OSA	– Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Seria A
Pal.	– Palestra
PiP	– Państwo i Prawo
PiZS	– Praca i Zabezpieczenie Społeczne
PP	– Przegląd Podatkowy
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
Pr. Bank.	– Prawo Bankowe
Pr. Gosp.	– Prawo Gospodarcze
Prok. i Pr.	– Prokuratura i Prawo
Pr. Spółek	– Prawo Spółek
PS	– Przegląd Sądowy
RdW	– Recht der Wirtschaft
Rej.	– Rejent
RPEiS	– Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny
R. Pr.	– Radca Prawny
SJK	– Schweizerische Juristische Karthotek
SP	– Studia Prawnicze
TPP	– Transformacje Prawa Prywatnego
ZIP	– Zeitschrift für Wirtschaft
ZZP	– Zeitschrift für Zivilprozessrecht

Inne skróty

Abs.	– Absatz
n.	– następny (a, e)
niepubl.	– niepublikowany (a, e)

Przedmowa

Niniejsza monografia porusza zagadnienie wpływu upadłości likwidacyjnej na wynikające z umów wzajemnych zobowiązania upadłego. Niebudzące wątpliwości jest bowiem twierdzenie, że realizacja zasadniczego celu postępowania upadłościowego, prowadzonego zwłaszcza w trybie likwidacyjnym, nie byłaby możliwa bez ustawowej ingerencji w treść stosunków zobowiązaniowych upadłego. Z uwagi zaś na fakt, iż podstawowym źródłem więzi obligacyjnych w obrocie gospodarczym są umowy wzajemne, zawężenie obszaru badań do tak określonego zakresu wydaje się uzasadnione.

Powodem podjęcia wskazanej materii badawczej jest z jednej strony jej istotna doniosłość zarówno praktyczna, jak i teoretyczna, a z drugiej strony brak dotychczas szerszego zainteresowania tą tematyką w polskiej literaturze. Niewątpliwie szereg pytań i wątpliwości w przedmiotowej materii spowodowało także wejście w życie, z dniem 1 października 2003 r., ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz. U. Nr 60, poz. 535), która zastąpiła, obowiązujące jeszcze do niedawna, dwa rozporządzenia Prezydenta RP z 1934 r. – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe (tekst jedn.: Dz. U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512) i rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 24 października 1934 r. – Prawo o postępowaniu układowym (Dz. U. Nr 93, poz. 836). Trzeba przy tym podkreślić, iż ustawa z 2003 r. wprowadziła wiele nowych rozwiązań, także w obszarze objętym analizą niniejszego opracowania, co tym bardziej uzasadniało potrzebę i celowość podjęcia przedmiotowych badań.

Prezentowana pozycja jest pierwszym w polskiej literaturze prawa gospodarczego prywatnego gruntownym monograficznym opracowaniem wskazanego w jej tytule zagadnienia jurystycznego. Stanowi ona uaktualnioną i przeredagowaną wersję pracy doktorskiej o tym samym tytule, napi-

sanej pod kierunkiem naukowym Pani dr hab. Teresy Mróz (profesor Uniwersytetu w Białymstoku) i opatrzonej życzliwymi recenzjami Pana prof. zw. dr. hab. Stanisława Okolskiego (UW) i Pana prof. dr. hab. Mirosława Steca (UJ). Praca została obroniona na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku dnia 6 marca 2009 r.

Autor pragnie wyrazić swoją wdzięczność wszystkim tym, których życzliwość, dobra wola i merytoryczne wsparcie pomogły w powstaniu tej książki. Szczególne wyrazy podziękowania należą się Pani dr hab. Teresie Mróz za merytoryczną pomoc i opiekę w czasie przygotowywania dysertacji. Autor pragnie także złożyć serdeczne podziękowania Panu prof. dr. hab. Mirosławowi Stecowi, którego krytyczne uwagi zgłoszone w recenzji pomogły przygotować jeszcze pełniejsze i lepsze opracowanie, a zachęta do publikacji pracy utwierdziła autora w przekonaniu o celowości tego przedsięwzięcia. Serdeczne podziękowania autor składa również Panu prof. zw. dr. hab. Józefowi Okolskiemu, którego aprobata dla formułowanych przez autora wniosków, jak również uwagi polemiczne zgłoszone w recenzji były cenną wskazówką w czasie korekty tekstu.

dr Maciej Pannert

Wstęp

1. Prowadzenie działalności gospodarczej i – co się z tym wiąże – aktywne uczestnictwo w obrocie gospodarczym z reguły obarczone są mniejszym lub większym ryzykiem niepowodzenia. Niewypłacalność przedsiębiorcy nie jest zatem zjawiskiem nadzwyczajnym w gospodarce wolnorynkowej, a można by rzec możliwym scenariuszem świadomie podjętego ryzyka, związanego z uczestnictwem w grze rynkowej. Skala niewypłacalności nie jest zaś wartością stałą, lecz w znacznym stopniu uzależnioną od aktualnej fazy cyklu koniunkturalnego. Oczywiście jest, iż faza dekonunktury sprzyja niewypłacalności przedsiębiorców, natomiast faza koniunktury na odwrót, pomaga osiągać dobre wyniki zarówno mikro- jak i makroekonomiczne.

Niewypłacalność przedsiębiorcy–dłużnika, co oczywiste, jest stanem niekorzystnym zarówno dla niego, jak również, a może przede wszystkim, dla jego wierzycieli. Z tej też przyczyny zarówno zagraniczne, jak i krajowe ustawodawstwo dysponuje normatywnym instrumentarium, które obejmując ochroną wszystkich wierzycieli niewypłacalnego dłużnika, z założenia pozwala im na jednoczesne i równomierne zaspokojenie swoich roszczeń z całego jego majątku przy uwzględnieniu specyfiki i złożoności więzi obligacyjnych, jakich był on podmiotem. Na gruncie polskiego systemu prawnego materię tę regulują przepisy ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (Dz. U. Nr 60, poz. 535 z późn. zm.). Ustawa ta wyznacza zatem zasady wspólnego dochodzenia roszczeń przez wszystkich wierzycieli niewypłacalnego dłużnika, w ramach prowadzonego na jej podstawie, w trybie likwidacyjnym lub układowym, postępowania upadłościowego.

2. Z pewnością podstawowe znaczenie dla tworzenia się więzi obligacyjnych, a tym samym dla organizacji wymiany dóbr i usług w obrocie gospodarczym mają kontrakty *synallagmatyczne*, czyli inaczej – umowy wzajemne

oparte o zasadę *do ut des*. Kontrakty te, kreując szczególną relację między świadczeniami stron (jedno świadczenie stanowi odpowiednik drugiego), są przede wszystkim źródłem zobowiązań, których wykonywanie podlega na gruncie przepisów prawa cywilnego szczególnemu reżimowi, określönemu tak przez ogólną zasadę *pacta sunt servanda*, jak również przez zasadę jednoczesnego spełnienia świadczeń (z ręki do ręki) oraz zasadę ekwiwalentności.

3. Jeśli zatem wierzytelności wobec niewypłacalnego dłużnika mają być w ramach postępowania upadłościowego, prowadzonego zwłaszcza w trybie likwidacyjnym, zaspokajane jednocześnie – to utrzymanie więzi obligacyjnych upadłego w nienaruszonym stanie z pewnością uniemożliwiłoby realizację tego założenia. Z istoty analizowanego postępowania wynika bowiem, iż dochodzone w jego ramach roszczenia wierzycieli nie będą mogły być zaspokojone w całości, a jedynie proporcjonalnie.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest więc ustalenie dopuszczalnego, na gruncie przepisów prawa upadłościowego i naprawczego, zakresu ingerencji w wyznaczone prawem cywilnym zasady wykonywania zobowiązań wynikających z umów wzajemnych. Analizie zostaną poddane zarówno te regulacje, które wiążą z otwarciem postępowania upadłościowego określone skutki materialnoprawne, jak i te, które przyznają organom postępowania upadłościowego określone w tym zakresie kompetencje (zwłaszcza art. 98 p.u.n.). Innymi słowy, celem jest ustalenie, jakie umowy w ramach postępowania upadłościowego prowadzonego przede wszystkim w trybie likwidacyjnym ulegają rozwiązaniu z mocy prawa, jakie modyfikacji, jakie pozostają nienaruszone, a los których jest uzależniony od decyzji organów postępowania. W konsekwencji pozwoli to określić faktyczny zakres ochrony interesów strony umowy wzajemnej w postępowaniu upadłościowym jej kontrahenta. Interesującym zagadnieniem jest zatem ustalenie, czy strona wypłacalna będzie mogła żądać wykonania zobowiązania w pełnym zakresie, czy też może liczyć jedynie na kwotę wynikającą z podziału masy upadłościowej. Podobnie przedstawia się problem w sferze roszczenia odszkodowawczego.

Można postawić tezę, że ustawowa ingerencja w cywilnoprawne zasady rządzące wykonywaniem zobowiązań z umów wzajemnych jest konieczna w postępowaniu upadłościowym, o ile jest wyważona, to znaczący służy budowie masy upadłościowej, nie prowadząc przy tym do nadmiernego obciążenia kosztami tego procesu kontrahenta upadłego z umowy wzajemnej, względem pozostałych jego wierzycieli.

Podjęmowane w ramach kolejnych rozdziałów niniejszej monografii rozważania, w oparciu przede wszystkim o metodę formalno-dogmatyczną i porównawczą, z uwzględnieniem także orzecznictwa krajowego, jak i zagranicznego, będą więc próbą odpowiedzi na pytanie, czy polskiemu ustawodawcy udało się określić zasady wyważonej ingerencji – albo inaczej mówiąc – ingerencji optymalnego kompromisu.

Dla uzyskania odpowiedniej płaszczyzny badawczej, należało odnieść się do rozwiązań, jakie przyjęto na gruncie zagranicznych ustaw upadłościowych, wykorzystując wypracowany na ich podstawie dorobek tak doktryny, jak i orzecznictwa. Szczególnie interesującym materiałem analitycznym są z pewnością ustawy kręgu germańskiego (Austrii, Niemiec i Szwajcarii). Powodów, dla których warto prześledzić ich materiał normatywny w kontekście rozważań natury komparatystycznej, jest kilka. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na to, że niemiecka ustawa o niewypłacalności (Insolvenzordnung z 5 października 1994)¹, która zastąpiła obowiązujące od 1877 r. prawo upadłościowe² i od 1934 r. prawo układowe³, stanowiła niejako wzór dla polskiego ustawodawcy przy tworzeniu prawa upadłościowego i naprawczego. Austriacka ustawa prawo upadłościowe⁴ ma z kolei bardzo podobną konstrukcję do polskiego prawa upadłościowego z 1934 r. Szwajcarską ustawę upadłościową⁵ cechuje natomiast największy indywidualizm przyjętych na jej gruncie rozwiązań normatywnych, a także fakt, iż jako jedyna w tym gronie pozostaje poza obszarem prawnym Unii Europejskiej.

Analiza komparatystyczna analogicznych unormowań powołanych ustaw powinna zatem wydatnie poszerzyć horyzont badawczy pracy, a przede wszystkim ułatwić ocenę przyjętych przez polskiego ustawodawcę rozwiązań. Materia komparatystyczna została zatem wykorzystana przy analizie poruszanych zagadnień i regulacji prawnych bez wyraźnego jej wyodrębnienia w strukturze dysertacji.

¹ Ustawa z dnia 5 października 1994 r. – Insolvenzordnung (InsO – prawo niewypłacalności), BGBl. I S. 2866.

² Ustawa z dnia 10 lutego 1877 r. – Konkursordnung (KO – prawo upadłościowe), RGBl. S. 351.

³ Ustawa z dnia 26 lutego 1935 r. – Vergleichsordnung (VglO – prawo układowe), RGBl. I S. 321, ber. S. 356.

⁴ Ustawa z dnia 10 grudnia 1914 r. – Konkursordnung (KO – prawo upadłościowe), RGBl. 337/1914.

⁵ Ustawa z dnia 11 kwietnia 1889 r. – Bundesgesetz über Schuldbetreibung und Konkurs (SchKG – ustawa o dochodzeniu należności i upadłości), SR 281.1.

4. W celu zachowania spójności wywodu struktura treści opracowania ukształtowana została w przedstawiony poniżej sposób.

W ramach pierwszego rozdziału, który stanowi wprowadzenie w zakres problematyki badawczej, analizie zostaną poddane kluczowe dla rozważań pracy pojęcia. Podjęta zostanie też próba ustalenia znaczenia terminu „upadłość”, zarówno w ujęciu szerokim, jak i węższym w odniesieniu do specyfiki każdej z procedur postępowania upadłościowego. Zostaną także wskazane charakterystyczne cechy umów wzajemnych jako kontraktów dwustronnie zobowiązujących, z określeniem szczególnego cywilnoprawnego reżimu wykonywania wynikających z nich zobowiązań. Konieczne będzie również przytoczenie aksjologii, która legła u podstaw unormowań prawa upadłościowego i naprawczego regulujących wpływ ogłoszenia upadłości na wykonywanie zobowiązań z umów wzajemnych upadłego. Na tej też podstawie zostanie wskazany główny kierunek badawczy niniejszego opracowania, którym jest tryb likwidacyjny postępowania upadłościowego, jako oddziałujący na sytuację prawną wypłacalnej strony z umowy wzajemnej w niepomierne szerszym zakresie niż procedura układowa.

Rozdziały drugi i trzeci zostaną poświęcone zagadnieniom związanym z procesem realizacji przez syndyka przyznanych mu przepisem art. 98 p.u.n. uprawnień do wykonania lub odstąpienia od umowy wzajemnej, której stroną jest upadły. Należy przy tym podkreślić, że powołana regulacja tworzy ogólny – można by rzec – schemat wykonywania w upadłości likwidacyjnej zobowiązań z umów wzajemnych.

W rozdziale drugim będą analizowane wskazane w art. 98 ust. 1 p.u.n. przesłanki powstania wspomnianych uprawnień syndyka. W ramach prowadzonych w przedmiotowym zakresie rozważań zostanie podjęta nie tylko próba wyjaśnienia sensu pojęć „niewykonania zobowiązań w całości lub w części”, którymi posłużył się ustawodawca, konstruując treść art. 98 ust. 1 p.u.n., ale przede wszystkim określenia relacji, jakie zachodzą między nimi. Rozważania tego rozdziału dotkną także zagadnień pozycji prawnej syndyka, upadłego i masy upadłościowej. Poczynienie w tym zakresie niezbędnych ustaleń pozwoli przesądzić, co to oznacza, że syndyk wykonuje umowę upadłego bądź od niej odstępuje. Wymaga bowiem rozstrzygnięcia kwestia, czy syndyk staje się stroną umowy w miejsce upadłego, czy może mamy tu do czynienia z inną relacją podmiotową.

W rozdziale trzecim uwaga zostanie skupiona głównie na skutkach wykonania przez syndyka uprawnień przyznanych mu przepisem art. 98

p.u.n. Podjęta zostanie więc próba ustalenia, z jakim skutkiem syndyk odstępuje od umowy wzajemnej w postępowaniu upadłościowym. Czy czyni to z mocą wsteczną, a zatem ze skutkiem *ex tunc*, czy jednak na przyszłość – ze skutkiem *ex nunc*? W przypadku zaś decyzji syndyka o wykonaniu umowy istotne znaczenie ma to, czy syndyk będzie zobowiązany wykonać umowę zgodnie z jej pierwotną treścią. W tym kontekście jako ciekawa jawi się kwestia możliwości skorzystania przez wypłacalną stronę umowy z takich uprawnień jak powstrzymanie się ze spełnieniem świadczenia czy odstąpienie od umowy, które strona nabyła jeszcze przed ogłoszeniem upadłości jej kontrahenta. Podobnie zastanawiająca jest tu także skuteczność klauzul umownych, które przewidywałyby inny sposób zakończenia umownego stosunku prawnego, niż to przewiduje ustawa upadłościowa.

Rozdziały czwarty, piąty i szósty zostaną poświęcone wyszczególnionym przepisami art. 100–115 p.u.n. umowom wzajemnym, co do których przewidziano szereg odstępstw od wyznaczonej art. 98 p.u.n. reguły wykonywania zobowiązań z umów wzajemnych. Należy w tym miejscu wyjaśnić, że z różnych przyczyn – wynikających tak ze specyfiki konkretnych umów wzajemnych (zwłaszcza tych, które są źródłem stosunków prawnych o charakterze trwałym), jak również z konieczności ochrony stabilności obrotu gospodarczego czy wreszcie z faktu utraty przez upadłego możliwości dysponowania majątkiem tworzącym masę – może wynikać potrzeba ukształtowania w inny sposób, niż to przewiduje art. 98 p.u.n., wpływu upadłości likwidacyjnej na wykonywanie umowy wzajemnej. Wskazanie więc zakresu możliwych odstępstw od zasady określonej w art. 98 p.u.n., jak również próba ustalenia wspólnego mianownika dla uregulowanych przez ustawodawcę w sposób szczegółowy umów wzajemnych, w kontekście wpływu, jakie na ich los wywrze upadłość likwidacyjna jednej ze stron, będą przedmiotem badań kolejnych rozdziałów niniejszej monografii.

Analiza wyszczególnionych ustawą umów nie zostanie w ramach opracowania oparta na ich taksatywnym wyliczeniu, ale – jak już wspomniano – osiã rozważań będzie wspólny dla wykonywania określonych umów wzajemnych skutek upadłości likwidacyjnej. Trzeba mieć bowiem świadomość, że często umowy o różnym charakterze mogą być objęte takim samym lub podobnym skutkiem ogłoszenia upadłości likwidacyjnej jednej z ich stron, o ile będą się znajdowały w wyznaczonych przepisami art. 100–115 p.u.n. konfiguracjach podmiotowo-przedmiotowych.

W rozdziale czwartym zostaną zatem omówione umowy, które wygasają z mocy prawa w postępowaniu upadłościowym albo od których

syndyk może odstąpić na podstawie postanowienia sędziego-komisarza bądź za jego zgodą. Wspólnym mianownikiem jest tu więc jednostronna, instytucjonalna ingerencja w zasadę *pacta sunt servanda*.

W rozdziale piątym przedmiotem analizy będą umowy, które wygasają z woli stron. Wspólną płaszczyznę stanowi tu z kolei uzależnienie bytu umowy także od woli strony wypłacalnej. Uprawnionym do odstąpienia czy wypowiedzenia umowy będzie bowiem zarówno strona wypłacalna, jak i syndyk, a niekiedy także sam upadły.

W ostatnim, szóstym rozdziale zostaną omówione umowy, wobec których prawo upadłościowe i naprawcze zajmuje neutralne stanowisko. Umowy te muszą być zatem wykonywane zgodnie z ich pierwotną treścią. Na marginesie należy w tym miejscu zaznaczyć, że będą to umowy o istotnej doniosłości dla obrotu gospodarczego, przy których ingerencja w proces ich wykonywania mogłaby wyrządzić więcej szkody dla stabilności rynku niż korzyści dla masy upadłości.

W uwagach końcowych nastąpi podsumowanie przeprowadzonych badań i – co się z tym wiąże – podjęta zostanie próba odpowiedzi na pytanie, czy polskiemu ustawodawcy na gruncie prawa upadłościowego i naprawczego udało się określić ramy ustawowej ingerencji w cywilnoprawne zasady rządzące wykonywaniem zobowiązań z umów wzajemnych, w sposób, który odpowiadałby zaproponowanej definicji ingerencji optymalnego kompromisu.

Rozdział I

Upadłość jako instytucja ochrony uczestników obrotu gospodarczego a interes stron umów wzajemnych

1. Upadłość w ujęciu doktrynalnym i normatywnym

1.1. Uwagi wstępne

Podstawowym sposobem przymusowego dochodzenia roszczeń przez wierzycieli jest sądowe postępowanie egzekucyjne, regulowane przepisami kodeksu postępowania cywilnego⁶. Jego specyfika polega na tym, że poszczególni wierzyciele na podstawie uprzednio uzyskanych tytułów wykonawczych dochodzą indywidualnie zaspokojenia swoich wierzytelności ze wskazanych przez nich i nadających się do zajęcia praw majątkowych dłużnika, nigdy zaś z całego jego majątku. Uczestniczący więc w postępowaniu wierzyciel może jedynie wskazać organowi egzekucyjnemu (komornikowi) sposób lub sposoby egzekucji, np. egzekucja z ruchomości, z wynagrodzenia za pracę itp.⁷ Z tego też powodu egzekucję sądową określa się mianem egzekucji syngularnej⁸.

Należy zaznaczyć, iż w praktyce dochodzenie wierzytelności w drodze egzekucji można uznać za efektywne w sytuacji, w której wartość majątku dłużnika wystarcza na zaspokojenie wszystkich należności, a także wów-

⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 z późn. zm.).

⁷ Zob. Z. Świeboda, *Kodeks postępowania cywilnego – komentarz*, Warszawa 2001, s. 131.

⁸ Por. J. Sobkowski, *Istota i znaczenie upadłości w polskim systemie prawnym*, RPEiS 1974, z. 3, s. 243.

czas, gdy wartość majątku wprawdzie nie wystarcza na pokrycie długów, jednak dłużnik ma tylko jednego wierzyciela. Problemy powstają wówczas, gdy długi przewyższają wartość majątku dłużnika, a jednocześnie stanowią sumę wierzytelności kilku wierzycieli⁹. W takim przypadku przeprowadzenie postępowania egzekucyjnego mogłoby doprowadzić do sytuacji, w której to majątek dłużnika zostałby podzielony pomiędzy wierzycieli uczestniczących w postępowaniu, skutkiem czego wierzyciele, którzy nie mogli wszcząć egzekucji z braku tytułów wykonawczych, byłoby pozbawieni możliwości realizacji swoich roszczeń.

Względy słusznościowe, jak i konieczność utrzymania stabilności obrotu gospodarczego, w ramach którego wierzyciel powinien podlegać szczególnej ochronie, przemawiają zatem za koniecznością istnienia takich instrumentów prawnych, które pozwalałyby cały majątek dłużnika objąć w przymusowy zarząd i przeznaczyć na równomierne zaspokojenie wszystkich jego wierzycieli. Bezwzględna realizacja zasady *prior tempore patior iure* w zakresie dochodzenia roszczeń mogłaby bowiem spowodować wśród wierzycieli chaos i „walkę wszystkich przeciwko wszystkim”¹⁰.

1.2. Pojęcie upadłości i układu na gruncie prawa upadłościowego z 1934 r.

1. W polskim systemie prawnym do niedawna jeszcze ochrona wierzycieli w razie niewypłacalności dłużnika uregulowana była w ramach dwóch samodzielnie funkcjonujących aktów prawnych, tj. prawa upadłościowego¹¹ i prawa o postępowaniu układowym¹², uchwalonych w 1934 r.

W ujęciu systemowym można by zatem uznać, iż stanowiły one elementy większej całości, tj. dziedziny prawa gospodarczego prywatnego, regulującej i mającej na celu ochronę praw wierzycieli za pośrednictwem dwóch alternatywnych z ekonomiczno-prawnego punktu widzenia metod działania: likwidacji i sanacji przedsiębiorstwa¹³.

⁹ Zob. J. Brol, *Prawo upadłościowe w świetle praktyki sądowej*, Warszawa 1995, s. 19.

¹⁰ Por. J. Sobkowski, *Istota i znaczenie upadłości...*, s. 244.

¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo upadłościowe (tekst jedn.: Dz. U. z 1991 r. Nr 118, poz. 512 z późn. zm.).

¹² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. – Prawo o postępowaniu układowym (Dz. U. Nr 93, poz. 836 z późn. zm.).

¹³ Zob. D. Czajka, *Układ w prawie układowym*, Warszawa 2002, s. 21.

Należy zaznaczyć, że likwidacja przedsiębiorstwa dłużnika jako sposób zaspokojenia wierzycieli była domeną prawa upadłościowego. Na gruncie zatem przepisów tego rozporządzenia wierzyciele mogli realizować swoje prawa za pośrednictwem syndyka masy upadłości, który po spieniężeniu przedsiębiorstwa realizował plan podziału, rozdzielając między nich uzyskane środki finansowe w porządku określonym w art. 204 i 205 prawa upadłościowego.

Sanacji przedsiębiorstwa dłużnika podporządkowana była z kolei materia normatywna prawa układowego. Wierzyciele bowiem na gruncie tej regulacji realizowali swoje roszczenia wyłącznie w drodze układu zwieranego z dłużnikiem, którego treść mogła dotyczyć jedynie restrukturyzacji zadłużenia. Z reguły więc układ pozwalał dłużnikowi utrzymać byt ekonomiczno-prawny swojego przedsiębiorstwa, a wierzycielom zachować partnera handlowego i realną szansę na zaspokojenie swych roszczeń z dochodów, jakie przynosiło przedsiębiorstwo. Charakter prawny układu był natomiast sporny. Spośród wielu wyrażonych w tym zakresie wypowiedzi¹⁴ na szczególną uwagę zasługuje ta, wedle której układ należy określać mianem aktu prawnego złożonego z elementów o różnym charakterze jurydycznym, tj.: oświadczenia woli dłużnika o charakterze cywilnoprawnym, oświadczenia woli w postaci sformalizowanej (co do głosowania), wyrażonego przez określoną liczbę wierzycieli również o charakterze cywilnoprawnym oraz zatwierdzającego orzeczenia sądu, reprezentującego element publicznoprawny¹⁵.

Wypada wspomnieć w tym miejscu, że zawarcie układu było także możliwe na gruncie prawa upadłościowego. Z uwagi jednak na określone tym rozporządzeniem warunki jego zawarcia, należałoby raczej mówić o likwidacyjno-oddłużeniowym, a nie sanacyjnym charakterze układu w upadłości¹⁶.

Choć przedstawione powyżej akty prawne chroniły interes wierzycieli za pośrednictwem alternatywnych sposobów działania, to jednak zasadnicza różnica między ich unormowaniami wyrażała się w tym, że w przypadku prawa upadłościowego, inaczej niż na gruncie prawa o postępowaniu układowym, realizacja roszczeń wierzycieli następowała w oparciu o szczególną instytucję prawną, jaką była upadłość dłużnika.

¹⁴ Zob. J. Korzonek, *Prawo upadłościowe i prawo o postępowaniu układowym*, Kraków 1935, s. 545; M. Allerhand, *Prawo upadłościowe z komentarzem*, Bielsko-Biała 1994, s. 321.

¹⁵ Zob. K. Piasecki, *Prawo upadłościowe, Prawo o postępowaniu układowym. Komentarz*, Bydgoszcz 1996, s. 133, 183.

¹⁶ Zob. D. Czajka, *Układ w prawie układowym...*, s. 24.

2. Należy podkreślić, że pojęcie upadłości nie było w doktrynie ujmowane w sposób jednolity, czego przyczyną był brak na gruncie prawa upadłościowego jej legalnej definicji. Można zatem spotkać się w piśmiennictwie z określeniem upadłości, jako środka do zaspokojenia wierzycieli z majątku dłużnika w drodze przymusowej¹⁷, bądź jako szczególnego rodzaju przymusowego wykonywania zobowiązań osobistych dłużnika wobec jego wierzycieli¹⁸. Szerzej ujmująca problem definicja sprowadzała upadłość do szczególnej instytucji prawnej, która ustanowiona została przepisami prawa upadłościowego, dla uzyskania równomiernego zaspokojenia wierzycieli wszystkich w zasadzie wierzycieli z całego majątku niewypłacalnego, czyli upadłego dłużnika osobistego¹⁹. Upadłość w przeciwieństwie do egzekucji syngularnej (sądowej) traktowano także jako egzekucję generalną, czyli taką, która pozwala na zrealizowanie całego majątku dłużnika niewypłacalnego i równomierne zaspokojenie wszystkich nieuprzywilejowanych wierzycieli²⁰. Na tym tle ciekawy wydaje się pogląd, który przedmiotowe pojęcie nakazywał rozpatrywać w zakresie materialnoprawnych skutków ogłoszenia dłużnika upadłym. Wedle tej propozycji istota upadłości na gruncie prawa upadłościowego sprowadzała się więc do:

- odebrania dłużnikowi prawa korzystania ze swego mienia i rozporządzania nim,
- modyfikacji stosunków zobowiązaniowych (umów) łączących upadłego z osobami trzecimi,
- spieniężenia majątku dłużnika i ściągnięcia jego wierzycielności,
- podziału funduszy masy upadłości między wierzycieli, zgodnie z regułami określonymi w art. 204 i n. pr. up.²¹

Na podstawie przytoczonych propozycji można by zatem uznać, że upadłość na gruncie prawa upadłościowego pojmowana była jako powstały wskutek wyroku sądu szczególny stan prawny dłużnika, wpływający w takim zakresie na treść zarówno materialnych, jak i procesowych stosunków prawnych, których podmiotem był dłużnik, by możliwe stało się

¹⁷ Zob. B. Stelmachowski, *Prawo upadłościowe ziem zachodnich*, Poznań 1932, s. 2.

¹⁸ Zob. J. Hryniewicz, *Krótki zarys polskiego prawa upadłościowego oraz polskiego prawa o postępowaniu układowym*, Poznań 1939, s. 8.

¹⁹ Zob. J. Sobkowski, *Istota i znaczenie upadłości...*, s. 243; zob także M. Allerhand, *Prawo upadłościowe...*, s. 20.

²⁰ Zob. K. Piasecki, *Prawo upadłościowe...*, s. 13; zob także D. Czajka, *Przedsiębiorstwo w kryzysie, upadłość lub układ*, Warszawa 1999, s. 17.

²¹ Zob. J. Broł, *Prawo upadłościowe...*, s. 15.

z założenia jednocześnie i proporcjonalnie zaspokojenie wszystkich jego wierzycieli z całego jego majątku.

Wypada w tym miejscu nadmienić, że upadłość jako szczególny stan prawny należało jeszcze odróżnić od pojęcia postępowania upadłościowego, które normowało sposób jej przeprowadzenia²².

Było ono bowiem szczególnego rodzaju postępowaniem sądowym, mającym na celu zarówno zabezpieczenie, jak ustalenie i zrealizowanie pretensji wierzycieli. Obejmowało zatem wszystkie dziedziny postępowania spornego, zabezpieczającego i egzekucyjnego, z tym wszakże zastrzeżeniem, że przedmiotem postępowania był ogół roszczeń wszystkich wierzycieli upadłego w chwili ogłoszenia upadłości²³. Z uwagi jednak na istotową zależność między tymi pojęciami, ich zamienne używanie nie prowadziło do zasadniczych nieporozumień²⁴.

Trzeba tu nadmienić, iż na gruncie prawa upadłościowego upadłość była pojęciem związanym z likwidacyjnym trybem postępowania. Co prawda w ramach toczącego się postępowania upadłościowego możliwe było zawarcie układu, to jednak należy podkreślić, że był to tylko jeden z dwóch sposobów zakończenia toczącego się właśnie w trybie likwidacyjnym postępowania upadłościowego. W żaden jednak sposób fakt ten nie mógł rzutować na istotę upadłości, skoro układ mógł być zawarty dopiero po ogłoszeniu upadłości i po sporządzeniu przez sędziego-komisarza listy wierzytelności. Do tego więc czasu upadłość wywoływała, zarówno w sytuacji materialnoprawnej, jak i procesowej dłużnika, zasadnicze skutki przewidziane przez prawo upadłościowe.

Na gruncie prawa o postępowaniu układowym zbiorowy interes wierzycieli chroniony był natomiast w ramach toczącego się w wniosek dłużnika postępowania układowego, które, co należy podkreślić, nie wpływało w tak szerokim zakresie na jego sytuację prawną, jak ogłoszenie upadłości. Dłużnik zachowywał z reguły zarząd swoim majątkiem, który z dniem wszczęcia postępowania nie stawał się masą upadłości, jak to miało miejsce w przypadku ogłoszenia upadłości. Postępowanie to nie wpływało również w tak zasadniczy sposób na treść zobowiązań dłużnika (art. 29 pr. ukl.), a pozwalało jedynie na ich modyfikację w zakresie określonym przepisami oraz zgodną wolą dłużnika i wierzycieli. Stąd też na

²² Zob. J. Sobkowski, *Istota i znaczenie upadłości...*, s. 243; J. Brol, *Prawo upadłościowe...*, s. 15.

²³ Zob. O. Buber, *Polskie prawo upadłościowe*, Warszawa 1936, s. 85; J. Jankowski, *Przebieg postępowania egzekucyjnego, upadłościowego i układowego*, Kraków 1999, s. 246.

²⁴ Por. J. Sobkowski, *Istota i znaczenie upadłości...*, s. 243.

gruncie prawa o postępowaniu układowym ustawodawca nie postąpił się żadnym terminem, który określałby stan prawny dłużnika. Zabieg ten był jednak celowy i podyktowany względami aksjologicznymi, gdyż w czasie uchwalania obu rozporządzeń upadłość pociągała za sobą nie tylko skutki prawne, ale i nierzadko daleko idące konsekwencje natury osobistej. Z myślą więc o ochronie interesów uczciwego dłużnika, którego zła sytuacja finansowa była podyktowana niezależnymi od niego okolicznościami, ustawodawca stworzył regulację, która w sposób alternatywny względem prawa upadłościowego zaspokajała interes wierzycieli, nie pociągając przy tym dla dłużnika tak negatywnych konsekwencji natury osobistej, jak wspomniana upadłość.

Samo zaś postępowanie układowe było, podobnie jak postępowanie upadłościowe, szczególnym rodzajem postępowania sądowego, obejmującym szereg czynności procesowych i czynności o innym charakterze, dokonywanych stosownie do potrzeb i dopuszczalności przez różnego rodzaju organy – takie jak sąd, sędzia-komisarz, nadzorca sądowy, oraz przez uczestników postępowania w osobach wnioskodawcy–dłużnika, wierzycieli lub ich zespołu w postaci zgromadzenia wierzycieli²⁵. W jego ramach wierzyciele mogli jednak realizować swoje roszczenia tylko poprzez zawarcie układu z dłużnikiem, na mocy którego zachowywał on z reguły byt prawno-gospodarczy swojego przedsiębiorstwa.

Mimo że obie przytoczone regulacje cechowały się, co podkreślano, wysokim poziomem techniki legislacyjnej²⁶, uznano jednak, że w obecnej rzeczywistości ekonomiczno-prawnej nie realizowały w sposób skuteczny zakładanych funkcji.

Przyczyny tego stanu rzeczy były złożone, jednak największym mankamentem uchylonych regulacji był brak elastyczności w procedurach wynikających z rozdzielenia obu postępowań²⁷. Wprawdzie układ mógł być zawarty także w ramach postępowania upadłościowego, jednak, co należy podkreślić, jego charakter był zasadniczo różny od układu zawieranego w postępowaniu układowym, a takie rozwiązanie, choć mające swe uzasadnienie aksjologiczne, nie pozwalało na optymalne wykorzystanie majątku dłużnika na zaspokojenie roszczeń wierzycieli.

²⁵ Zob. K. Piasecki, *Prawo upadłościowe...*, s. 181.

²⁶ Zob. F. Zoll, *Czy niemieckie prawo upadłościowe powinno być wzorem dla polskiego ustawodawcy?*, SP 2001, nr 1, s. 70.

²⁷ Por. J. Broł, *Propozycje do założeń nowego prawa upadłościowego i układowego*, PPH 2000, nr 6, s. 11.

1.3. Pojęcie upadłości i układu na gruncie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze z 2003 r.

Wskazywane w doktrynie i praktyce mankamenty prawa upadłościowego i prawa o postępowaniu układowym z 1934 r., jak również doświadczenia związane ze stosowaniem tych aktów prawnych po 1990 r. skłaniały do dyskusji nad potrzebą gruntownej ich nowelizacji albo też zastąpienia całkowicie nową lub nowymi ustawami. Ostatecznie zdecydowano się na wariant zmiany „głębokiej”²⁸ i w efekcie uchwalono ustawę – Prawo upadłościowe i naprawcze, która weszła w życie z dniem 1 października 2003 r., zastępując wymienione dwa rozporządzenia z 1934 roku.

Nowa ustawa, stosownie do zgłaszanych w doktrynie postulatów²⁹, jest jednolitym aktem prawnym, realizującym roszczenia wierzycieli w oparciu o dwie alternatywne względem siebie i podlegające elastycznej zmianie procedury – likwidacyjną i układową. Żadna przy tym, co istotne, nie korzysta z przywileju nadrzędności.

Należy w tym miejscu podkreślić, że postępowanie upadłościowe oparte na możliwości elastycznej zmiany jego trybu już wcześniej funkcjonowało w ustawodawstwach innych państw i niewątpliwie było punktem wyjścia do rozważań nad nową polską regulacją. Można więc dla przykładu wskazać rozwiązania przyjęte w Stanach Zjednoczonych, gdzie w stosunku do dłużników będących osobami fizycznymi federalna ustawa *Bancruptcy Reform Act* z 6 listopada 1978 r. (nowelizowana w 1984 r.) przewiduje dwa rodzaje postępowania – postępowanie likwidacyjne (*discharge*) oraz postępowanie ugodowe (*adjustment of debts*). Prawo wyboru jednego z nich należy do dłużnika, z tym że obecnie dłużnicy nieposiadający dużego majątku, ale mający znaczne dochody, nie mogą wybierać postępowania likwidacyjnego, lecz tylko ugodowe³⁰. Rozwiązanie podobne do polskiego obowiązuje natomiast w Niemczech. Zostało ono wprowadzone na mocy ustawy – Prawo insolwencyjne (*InsO*) z 5 października 1994 r.³¹, obowiązującej od dnia 1 stycznia 1999 r. Na mocy tej ustawy zniesiono w Niemczech odrębne postępowanie układowe i wprowadzono jednolite postępowanie

²⁸ Zob. A. Witosz, *Prawo upadłościowe i naprawcze – zwięzły komentarz*, Bydgoszcz 2003, s. 9.

²⁹ Zob. J. Broł, *Propozycje do założeń...*, s. 13; D. Czajka, *Przedsiębiorstwo w kryzysie...*, s. 333.

³⁰ Zob. P. Tereszkiewicz, *Postępowanie upadłościowe oddłużeniowe dla konsumentów w Stanach Zjednoczonych i w niektórych państwach europejskich* (cz. 1), TPP 2000, nr 1–2, s. 99.

³¹ Polski tekst zob. M.A. Zieliński (w.): *Niemieckie Prawo insolwencyjne*, pod red. J. Broła, Warszawa 1996, s. 40.

insolwencyjne, które prowadzi do likwidacji lub do przyjęcia planu insolwencyjnego³².

Polski ustawodawca, łącząc dwie alternatywne procedury w ramach jednego aktu prawnego, stworzył zatem obszerną w swym zakresie regulację obejmującą materię dwóch dotychczasowych ustaw. Poszerzony przedmiot regulacji spowodował w konsekwencji przyjęcie w każdym z dopuszczalnych rodzajów upadłości identycznej procedury wobec niewypłacalnego dłużnika, która została podzielona na dwa zasadnicze etapy: postępowanie w przedmiocie ogłoszenia upadłości (część pierwsza tytuł II; art. 18–56 p.u.n.) oraz postępowanie po ogłoszeniu upadłości (część pierwsza, tytuł IV, dział IV i następne). Etap pierwszy został dość znacznie rozbudowany w stosunku do dotychczas obowiązujących przepisów – m.in. przez obowiązkowe przeprowadzenie postępowania zabezpieczającego, jeżeli z wnioskiem o ogłoszenie upadłości wystąpił dłużnik (art. 36 p.u.n.). Zasadniczo etap ten ma więc na celu zbadanie przez sąd, czy występują podstawy do ogłoszenia upadłości dłużnika.

Etap drugi to już właściwe postępowanie upadłościowe, które regulują przepisy przewidujące możliwość zawarcia układu i jego zmianę, bądź też likwidację majątku upadłego z możliwością przechodzenia z jednego postępowania w drugie (art. 16 i 17 p.u.n.), by uczynić zeń postępowanie jak najbardziej efektywne i adekwatne do sytuacji gospodarczej przedsiębiorstwa dłużnika³³.

Poza przedstawionymi wyżej zasadniczymi procedurami, ustawa – Prawo upadłościowe i naprawcze reguluje jeszcze postępowanie w sprawach orzekania zakazu prowadzenia działalności gospodarczej (część pierwsza tytuł X), które nie było przedmiotem regulacji w dotychczasowym prawie upadłościowym, oraz postępowanie naprawcze w razie zagrożenia niewypłacalnością³⁴.

Wypada w tym miejscu nadmienić, że postępowanie naprawcze, podobnie jak postępowanie układowe przewidziane prawem o postępowaniu układowym w poprzednim stanie prawnym, nie jest częścią postępowania upadłościowego, choć pozostaje z nim w związku zarówno funkcjonalnym, jak i normatywnym. Można zatem uznać, że jest ono instrumentem prawnym skonstruowanym przez zespół norm prawnych,

³² Zob. J. Brol, *Postępowanie upadłościowe z możliwością zawarcia układu – wybrane problemy prawne*, PPH 2003, nr 12, s. 24.

³³ Zob. A. Witosz, *Prawo upadłościowe i naprawcze...*, s. 11.

³⁴ *Ibidem*.

wyodrębniony z prawa upadłościowego i naprawczego, za pomocą którego przedsiębiorca zagrożony niewypłacalnością może doprowadzić do zmiany sytuacji ekonomicznej swojego przedsiębiorstwa, tak, by móc zachować zdolność konkurencji rynkowej i tym samym zmniejszyć prawdopodobieństwo upadłości. Stąd też przepisy konstruujące postępowanie naprawcze obowiązują samodzielnie i równorzędnie obok przepisów regulujących postępowanie upadłościowe, a nie w ich ramach³⁵.

Należy jeszcze zaznaczyć, że nowa ustawa obejmuje swoim zakresem także te upadłości, które w dotychczasowym porządku prawnym regulowane były ustawami odrębnymi albo nie były w ogóle uregulowane. Są to: postępowanie upadłościowe wobec banków (art. 425–440 p.u.n.), postępowanie upadłościowe wobec banków hipotecznych (art. 441–449 p.u.n.), postępowanie upadłościowe wobec zakładów ubezpieczeń (art. 471–480 p.u.n.) oraz postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej (art. 491¹–491¹² p.u.n.)

Regulacje te, choć stanowią *lex specialis* wobec modelowego postępowania z części pierwszej, to jednak – zgodnie z treścią art. 4 p.u.n. – przepisy tej części należy stosować odpowiednio także do wymienionych powyżej szczególnych typów postępowania upadłościowego, chyba że co innego wynika z przepisu szczególnego³⁶.

Na podstawie poczynionych wyżej rozważań można więc uznać, że prawo upadłościowe i naprawcze nadało pojęciu upadłości nowy, szerszy wymiar. Możemy więc mówić o upadłości obejmującej likwidację majątku upadłego, ale także i o upadłości z możliwością zawarcia układu z pozbawieniem dłużnika zarządu swoim majątkiem, jak i o upadłości z możliwością zawarcia układu z pozostawieniem dłużnikowi prawa zarządu. Upadłość nie jest więc już pojęciem immanentnie związanym z likwidacyjnym trybem postępowania upadłościowego, co miało miejsce podczas obowiązywania rozporządzenia z 1934 r. Dziś bowiem postępowanie upadłościowe już od chwili wszczęcia może się toczyć w oparciu o procedurę sanacyjną, której celem jest doprowadzenie do zawarcia układu między upadłym a wierzycielami.

W nierozzerwalnym związku z instytucją upadłości pozostaje zdefiniowany przepisami prawa upadłościowego i naprawczego stan niewypłacalności dłużnika. Zachodzi on wtedy, gdy dłużnik nie wykonuje swoich

³⁵ Por. J. Sawiłow, *Postępowanie naprawcze jako nowa sui generis instytucja prawa upadłościowego. Wybrane zagadnienia*, Pr. Spółek 2004, nr 1, s. 46.

³⁶ Zob. A. Witosz, *Prawo upadłościowe i naprawcze...*, s. 11.

wymagalnych zobowiązań pieniężnych. Jeśli jednak dłużnikiem jest osoba prawna bądź jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, której odrębna ustawa przyznaje zdolność prawną, to stan niewypłacalności w przypadku tych podmiotów wystąpi również wtedy, gdy ich zadłużenie przerośnie wartość ich majątku (art. 11 p.u.n.)³⁷. Obecnie bowiem wobec niewypłacalnego dłużnika może być ogłoszona jedynie upadłość³⁸. Poczyniona uwaga jest o tyle istotna, że na gruncie stanu prawnego sprzed 1 października 2003 r. zaprzestanie płacenia długów przez dłużnika było przesłanką zarówno wszczęcia postępowania upadłościowego, jak i postępowania układowego. Należy jednak podkreślić, że postępowanie układowe zastrzeżone było jedynie dla tych dłużników, którzy zaprzestali płacenia długów, albo przewidywali w najbliższej przyszłości zaprzestanie ich płacenia wskutek okoliczności wyjątkowych i niezależnych od nich. Tylko tacy też dłużnicy mogli złożyć wniosek o wszczęcie tego postępowania. Układ zatem miał być w założeniu instytucją chroniącą uczciwego dłużnika, który racjonalnie gospodarując posiadanymi zasobami, wskutek niezależnych od niego okoliczności, stracił płynność finansową.

W przypadku zaś prawa upadłościowego i naprawczego dla możliwości przeprowadzenia tego postępowania w oparciu o procedurę sanacyjną czy likwidacyjną nie jest istotne, czy stan niewypłacalności powstał wskutek okoliczności od dłużnika zależnych czy też niezależnych. Zgodnie bowiem z wyrażoną w art. 2 i 14 p.u.n. zasadą optymalizacji, postępowanie upadłościowe powinno być prowadzone w takim trybie, jaki w danej chwili zapewnia najwyższy stopień realizacji roszczeń wierzycieli. Priorytetem jest więc zawsze możliwie pełne zaspokojenie roszczeń wierzycieli, w przypadku gdy dłużnik stał się niewypłacalny. Jeśli zatem postępowanie upadłościowe zmierzające do zawarcia układu lepiej ma zabezpieczyć ich interesy niż postępowanie prowadzone w trybie likwidacyjnym, to należy je prowadzić w oparciu o procedurę sanacyjną (art. 14 p.u.n.). Z wnioskiem zaś o otwarcie postępowania upadłościowego z możliwością zawarcia układu może dziś wystąpić zarówno dłużnik, jak i wierzyciel. Układ zawarty w postępowaniu upadłościowym jest zatem pojęciem warunkowanym upadłością dłużnika, o niejako wtórnym – wobec upadłości – charakterze.

³⁷ M. Pannert, *Niewypłacalność jako przesłanka ogłoszenia upadłości*, M. Praw. 2004, nr 16, s. 733.

³⁸ Nawet w przypadku zawarcia układu na wstępnym zgromadzeniu wierzycieli, czyli jeszcze przed ogłoszeniem upadłości dłużnika, sąd i tak wydaje postanowienie o ogłoszeniu upadłości z możliwością zawarcia układu wraz z postanowieniem o zatwierdzeniu tego układu (art. 55 ust. 1 p.u.n.).

Jeśli więc dłużnik stał się niewypłacalny, to zawarcie z nim układu na gruncie nowej regulacji może nastąpić tylko po uprzednim ogłoszeniu jego upadłości. Na marginesie można dodać, że ocena charakteru prawnego układu nie uległa zmianie. Jest on zatem także obecnie traktowany jako akt prawny o złożonym prawnym charakterze, którego elementami są: oświadczenie woli dłużnika lub wierzyciela, zależnie od tego, kto złożył wniosek o otwarcie postępowania z możliwością zawarcia układu, oświadczenie woli złożone przez odpowiednią większość wierzycieli na zgromadzeniu wierzycieli oraz orzeczenie sądu zatwierdzające układ³⁹.

Trzeba przy tym podkreślić, że ustawa – Prawo upadłościowe i naprawcze przewiduje także unormowania chroniące uczciwego dłużnika, który jest dopiero zagrożony niewypłacalnością, umożliwiając mu zawarcie z wierzycielami układu. Służy jednak temu odrębne naprawcze postępowanie, uregulowane w części czwartej ustawy (art. 492–521 p.u.n.).

W ramach zatem ogólnej definicji upadłość należałoby na gruncie prawa upadłościowego i naprawczego ujmować jako szczególny stan prawny dłużnika powstały na skutek wyroku sądu, pozwalający na równomierne zaspokojenie wszystkich jego wierzycieli, po przeprowadzonym postępowaniu upadłościowym w trybie układowym lub likwidacyjnym⁴⁰.

W tej sytuacji upadłość nie musi już, z chwilą jej ogłoszenia, automatycznie wpływać w takim zakresie na sytuację prawną dłużnika, jak to miało miejsce pod rządami prawa upadłościowego z 1934 r. To bowiem, jakie konsekwencje, zarówno materialnoprawne, jak i procesowe, upadłość pociągnie za sobą dla dłużnika, uzależnione jest już tylko od trybu, w jakim postępowanie upadłościowe będzie prowadzone.

Z uwagi jednak na zasadnicze różnice, jakie obie procedury wykazują względem siebie co do zakresu oddziaływania na sytuację prawną upadłego, uprawnione wydaje się stosowanie do upadłości obejmującej likwidację majątku dłużnika terminu upadłości likwidacyjnej, a do upadłości z możliwością zawarcia układu – terminu upadłości układowej. Taka nomenklatura nie zmienia bowiem samej istoty ogólnej definicji, natomiast jest transparentna w kontekście skutków, jakie upadłość pociągnie za sobą dla niewypłacalnego dłużnika.

³⁹ Zob. Z. Świeboda, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2003, s. 331; K. Piasecki, *Prawo upadłościowe...*, s. 133, 183.

⁴⁰ Por. J.S. Petraniuk, *Upadłość i jej podstawy w prawie upadłościowym i naprawczym*, PPH 2003, nr 12, s. 18.

2. Specyfika wykonywania zobowiązań wynikających z umów wzajemnych w oparciu o przepisy kodeksu cywilnego

2.1. Uwagi wstępne

Z przedstawionych powyżej rozważań wynika jednoznacznie, że priorytetem ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze jest stworzenie warunków dla zaspokojenia wierzycieli niewypłacalnego dłużnika w możliwie najwyższym stopniu. Materiał normatywny ustawy musi być zatem wyposażony w odpowiednie instrumenty prawne, które pozwolą na takie ukształtowanie sytuacji prawnej dłużnika, aby realizacja wspomnianego celu stała się możliwa. Niewątpliwie zasadnicze znaczenie w tym zakresie mają przepisy odnoszące się do wpływu ogłoszenia upadłości na stosunki zobowiązaniowe, których stroną stał się upadły jeszcze przed ogłoszeniem jego upadłości art. 83–118 p.u.n. Nie byłby bowiem możliwy równomierny i proporcjonalny podział środków uzyskanych ze spieniężenia masy upadłościowej w postępowaniu prowadzonym w trybie likwidacyjnym, gdyby nie wcześniejsza weryfikacja i modyfikacja więzi obligacyjnych upadłego. Natomiast w przypadku procedury sanacyjnej, bez stworzenia warunków dla restrukturyzacji zobowiązań upadłego, nie byłoby możliwe utrzymanie jego przedsiębiorstwa, a tym samym wierzyciele byłiby pozbawieni możliwości realizacji swoich roszczeń z dochodów, jakie to przedsiębiorstwo przynosi.

Nie ulega wątpliwości fakt, że najpowszechniejszym źródłem stosunków zobowiązaniowych w obrocie gospodarczym są umowy wzajemne⁴¹, które wykazując szczególny charakter prawny, zapewniają też stronom szeroką ochronę ich interesów w przypadku nieprawidłowości powstałych

⁴¹ Należy podkreślić, że umowę jako czynność prawną trzeba odróżnić od stosunku zobowiązaniowego, jaki ona kreuje i w koniecznym zakresie wyznacza jego treść. Umowa bowiem może stanowić jedynie źródło powstania i ukształtowania treści konkretnego stosunku zobowiązaniowego w granicach dozwolonych przez ustawodawcę. W doktrynie podkreślono jednak, że używanie pojęcia umowy zarówno w znaczeniu jej zawarcia, jak i w znaczeniu stosunku zobowiązaniowego, który z niej wynika, nie powinno rodzić nieporozumień, jeśli taką nomenklaturę uznamy za pewien skrót myślowy, a istnieje przy tym świadomość co do dokonanego uproszczenia. – tak Z. Radwański, *Teoria umów*, Warszawa 1977, s. 63; A. Klein, *Elementy zobowiązaniowego stosunku prawnego*, Wrocław 1980, s. 19; S. Grobel, *Prawo powstrzymywania się ze spełnieniem świadczenia w zobowiązaniach wynikających z umów wzajemnych*, Katowice 1991, s. 9.